

949.65.088

K.9.5

MUSA KRAJA

**NJI HERE
KEMI THANE
JA VDEKJE
JA LIRI...**

949.65.088

K 95

25 VJET SHQIPËRI SOCIALISTE

MUSA KRAJA

NJI HERË KEMI THANË:

” Ja vdekje, ja liri ”

~~50711~~

22214

BIJOTEKA E SHIETIT

1987ET

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

EPOPEJA E LAVDISHME E VIGUT

Mirdita ishte krahinë e prapambetur, ndër më të prapambeturat e Veriut. Malësorët vuanin për bukë, vuanin për kripë. Në kullat e gurta sterrë të zeza, mblidheshin njerëzit kokë më kokë pranë vatrës së zjarrit dhe, nën dritën e tij, bisedonin, qanin hallet e tyre të shumta. Një postahë dhie, trungu, fieri dhe zjarri ishin shtresa, mbulesa dhe ngrohja më e mirë e mirditorit. Zakonet prapanike, paragjykimet fetare ua errësonin edhe më shumë jetën. Ndër 30 mijë banorë, vetëm tri shkolla fillore kishte Mirdita, duke përfshirë këtu edhe konviktin e Oroshit. Për institucione shëndetësore nuk bëhej fjalë fare. Sëmurej fëmija apo i riu, vdiste pa e ditur nga se, pa e parë njeri i mjekësisë. Varfëria e madhe e malësorëve, që jetonin në rripa toke të lehtë me pak krerë bagëti, rëndohej edhe nga kanunet e egra, në bazë të të cilave për një vadë uji vritej babai i fëmijëve, apo detyrohej të shërbente te «Kapidani i Mirditës». Burrat ishin të detyruar të zbatonin urdhërat e «Kapidan Gjonit» dhe një për shtëpi vihej nën

urdhërat e tij, me t'i çuar fjalë, pse «ja kishin borxh derës së Kapidanit» në bazë të kanunit. Kështu dera e Gjon Markajve mbante të ndrydhur, të përlur e të nënshtruar mirditorin; ajo shfrytëzonte djersën e malësorëve për të shtuar pasuritë e veta dhe shfrytëzonte gjakun e tyre që të mbetej vetë e «madhe», që të sundonte e vetme në tërë krahinën, e, bashkë me «krenët» e krahinave të tjera, me feudalët e me klikat reaksionare të regjimeve antipopullore, rëndonte mbi kurrizin e tërë Shqipërisë, madje, siç thuhej, mbante lidhje «me shtatë krajla», duke livadhisur në grazhdet e huaja për të njëjtin qëllim, që në çdo rrethanë të kishte mbështetje dhe të qëndronte si derë e parë. Përkrahej edhe nga feja e klerikët. Këta, për t'ja shtuar vlerën në sytë e naivëve dhe të të paditurve, thoshin: «Në derën e Papës së Romës asht shkruar emni i kësaj dera si një ndër ma besnikët e fesë katolike në botë».

Shtëpia e Gjon Markajve, dhe klerikët, që bashkëpunonin me të, pengonin përhapjen e çdo gjëje përparimtare në Mirditë. Dhe kur ndonjëri çonte krye e kundërshtonte «Kapidanin», në shtëpinë e Gjon Markajve kurdiseshin punët që të kriste pushka e mirditorit në trup të mirditorit. Dhe ndiqte gjaku gjakun, përhapej vëllavrasja, sundonte «Kapidani».

Me dinakëri të madhe përçante e sundonte Gjon Marku Mirditën. Prapambetjen e madhe arësimore e kulture të kësaj zone ai e përdorte duke forcuar kanunin e Lekë Dukagjinit, që i shërbente derës së tij. Në çdo kullë mirditore sundonte më plaku; të gjithë pjesëtarët e familjes së madhe pa-

triarkale i bindeshin atij. Një grup pleqsh, «pleqësia», drejtonte e zgjidhte punët e fshatit, ndërsa punët e gjithë Mirditës nëpër zona, «Kapidani» i zgjidhte me anë të pleqësisë, e cila, duke zbatuar kanunin e Lekë Dukagjinit, zgjidhte kontradiktat e shumta, që krijoheshin në fshatra e veçanërisht në mes të familjeve «të mëdha», duke siguruar njëkohësisht dhe besnikërinë e shërbimin ndaj derës së «Kapidanit».

Erdhi dita e zezë e 7 prillit. Çizmjja e rëndë e fashizmit i shtoi vuajtjet dhe mjerimet e popullit tonë, të malësorëve tanë. E porta e Gjon Markajve mbeti ashtu siç ishte, gjaksore, shfrytëzuese, përçarëse. Kështu, pas pushtimit fashist, për të cilin kishte punuar aq shumë Gjon Marka Gjoni, vëllavrasjet u shtuan edhe më shumë. Në vitin 1942 në Mirditë numërohen qindra vrasje për hasmëri.

Gjon Markajt u lidhën kokë e këmbë me fashizmin, duke u vënë krejt në shërbim të tij, aq sa njëri nga djemtë e kësaj dere, që kish mbaruar shkollën në Itali, u emërua zëvendësministër i punëve të brendshme.

Por kushtrimi i partisë për luftë të armatosur kundër shkelësve të huaj dhe tradhëtarëve të vendit u përhap edhe në Mirditë dhe lëkundit sundimin mizor të «derës së madhe».

Gjon Marka Gjoni nuk mund të pajtohej me përhapjen e lëvizjes nacionalçlirimtare edhe në krahinën që e quante të tijën. Ai donte ta kishte Mirditën si kështjellë të reaksionit, ku të mos shkelte këmbë partizani. Prandaj rekrutonte vazhdimisht milicë e xhandarë për t'i shërbyer pushtetit e për ta pasur krahinën «të paprekur». E qëllimit të tij i shërbente me zell edhe kleri.

Por idetë e partisë kishin depërtuar edhe në ato skuta, që mbaheshin me qëllim në errësirën mesjetare. Fjalët e saj ndriçonin mendjet e mirditorëve. Krisi edhe pushka partizane, që paralajmëronte fundin e sundimit të «Kapidanit».

Ishte verë e vitit 1944. Operacioni armik i qershorit, sikurse ai i dimrit, kishte dështuar me turp, duke përfunduar me forcimin e gjithanshëm të forcave partizane, me ndezjen edhe më shumë të zjarrit të Luftës nacionalçlirimtare, me demoralizimin dhe shthurjen e përgjithshme të forcave reaksionare. Divizioni I po kalonte Shkumbinin në drejtim të Shqipërisë së Mesme dhe të Veriut. Forcat gjermane dhe bashkëpunëtorët e tyre vendas, duke parë se kishin të bënë me një mësymje të organizuar e të fuqishme të Ushtrisë nacionalçlirimtare, u alarmuan. Krerët e reaksionit të brendshëm, që mbaheshin në grazhdin e pushtuesit, të frikësuar deri në palcë, mblodhën forcat për t'i shkuar në ndihmë padronit të tyre. Kështu veprroi edhe Gjon Marka Gjoni, gjakpirësi më i madh i Mirditës, i cili ishte tmerruar, se ora e çlirimit po afrohej.

Në atë kohë, pjesa më e madhe e Batalionit partizan «Perlat Rexhepi» ndodhej në krahinën e Krasniqes, ndërsa disa njësi partizane të këtij batalioni vepronin në malësitë e Shkodrës, të Pukës dhe të Mirditës dhe goditnin pa pushim, ku mundnin, forcat armike, propagandonin e sqaronin popullin për gjendjen e krijuar dhe e mobilizonin në Luftën nacionalçlirimtare. Me këtë punë merreshin edhe Ndoc Mazi, Naim Gjylbegu, Ahmet Haxhia, Ndoc Deda dhe shokët e tjerë, që ishin hedhur në

luftë me armë në dorë kundër pushtuesit dhe veglave të tij, duke u inkuadruar në njesitet e Batalionit partizan «Perlat Rexhepi».

Në atë kohë ky batalion po vinte në zbatim udhëzimet që i kish dërguar shoku Enver Hoxha zëvendëskomisarit politik të këtij batalioni. Në këto udhëzime thuhej ndër të tjera:

«Të afrohet pjesa, që është kundër okupatorit. Të gjendet mënyra që simpatizantët e luftës, qoftë bashkë me çetën e bashkë me një shok të atij rajoni, qoftë pa çetë, të vihen në lëvizje fshat më fshat, mundësisht edhe jashtë krahinës, për të bërë propagandë për Frontin Nacional-Çlirimtar, për luftën, për Qeverinë Demokratike Popullore...

Në qoftë se në krahina, si Malësia e Madhe dhe Mirdita, nuk mund të hyni drejt për së drejti ushtarakisht ose si propagandistë, kërkoni lidhje miqësie ose njihuni me malësorët rrugës, kur vijnë në treg të Shkodrës, dhe lidhni me ta miqësi e foljuni për luftë, për shtypjen që i bëhet popullit, për të drejtat e popullit. Nëpërmjet këtyre elementëve do t'ju jetë e lehtë të futeni në katunde dhe në krahina... folni shumë për liri, për luftën tonë dhe mbushuni mendjen se kushdo që shtin në përdorim armët kundër atyre, që luftojnë gjermanët dhe tradhëtarët, është armik i popullit dhe, jo vetëm nuk duhet mbajtur vesh, por duhet luftuar. Studjoni shkaqet pse Kapidani i Mirditës e ka humbur influencën mbi një pjesë të popullit dhe kapeni më parë këtë pjesë dhe futuni në zemrën e saj nga kanalet që ka dalë vetë Kapidani»¹⁾.

1) Dokumenta të Shtabit të Përgjithshëm dhe të Komandës së Përgjithshme të Ushtrisë Nacional-Çlirimtare Shqiptare, pjesa I, faqe 280-281, Tiranë 1965.

Në Mirditë kishte qarkulluar në periudha të ndryshme, pothuaj në dy faza, një njësit partizan, i cili ishte përqëndruar kryesisht në zonën Gomsiqe-Dush-Pukë. Tani ishte faza e tretë dhe për të zbatuar udhëzimet e Shtabit të Përgjithshëm dhe të shokut Enver, shtabi i batalionit vendosi të dërgonte një njësit partizan në këtë krahinë, që të përhapte fjalën e partisë, të pengonte mobilizimin e mirditorëve milicë e xhandarë, t'i sqaronte ata e t'i ngrinte në luftë kundër Gjon Marka Gjonit dhe pushtuesit. Me njësitin prej rreth dhjetë vetash ishte edhe Ndoc Mazi, Naim Gjylbegu, Ahmet Haxhia, Ndoc Deda dhe Hydajet Lezha në ditët e fundit.

Këtij grupi i ngarkohej një detyrë e vështirë në një zonë, ku reaksioni ishte i fortë dhe që e quante si të pashkelur prej forcave partizane. Ishte një zonë, ku forcat tradhëtare mbanin lidhje të vazhdueshme me Gjon Marka Gjonin e vepronin verbërisht simbas urdhërave të tij. Por populli i Mirditës i deshi, i strehoi dhe i ushqeu djelmoshat për thjeshtësinë e tyre, për burrërinë dhe besnikërinë që i karakterizonte dhe më shumë për çështjen, së cilës i ishin kushtuar.

Duke bashkëpunuar ngushtë me Eardhok Bibën, me komunistë dhe me patriotë vendas nga Gomsiqja, Dushi, Mnela, të cilët bënin pjesë në këtë njësit apo bashkëpunonin me të, ky grup partizan e zgjeroi mjaft aktivitetin revolucionar dhe ndikimin në masën e popullit. Fjala e guximtarëve, fjala e partisë zinte vend në mendjen dhe zemrat e mirditorëve të vuajtur. Këta nisën t'i ndihmojnë më shumë partizanët trima e

t'i bëjnë shtëpitë e veta baza të sigurta për lëvizjen nacionalçlirimtare. Shumë fshatarë nuk pranonin të shërbenin si mercenarë, se e kuptuan që Gjon Marka Gjoni ishte krimineli më i madh i Mirditës, që familja e tij kishte shtypur e shfrytëzuar brez pas brezi banorët e asaj krahine dhe tani ndihmonte përdhunuesin e mëmëdheut, nazizmin gjerman, që po përgjakte me çizmen e tij të hekurt trupin e çfilitur të Shqipërisë.

Gomsiqja dhe fshati tjetër i afërt, Dushi, ishin bërë baza të rëndësishme për njësitet e Pukë-Mirditës. Ato ndikuan në shtrirjen e bazave të tjera në fshatrat e Mirditës, në Mnelë, Vig e më thellë.

Zgjerimi i lëvizjes nacionalçlirimtare e tërboi Gjon Marka Gjoni dhe tërë reaksionin në Mirditë. Klerikët nisën të vjellin më shumë vrer kundër forcave partizane dhe përkrahësve të tyre. Priftërinjtë e fshatrave flisnin njëmijë të zeza në kisha e jashtë tyre për komunizmin, duke përdorur dendur parullat e tyre se «komunistët marrin motrat për gra», se «duhet ruejt populli nga bolshevizmi», «prej lugatit të kuq» etj. etj.

Prifti i Gomsiqes, patër Pal Doda, përdori tërë ndikimin e tij fetar për t'i larguar fshatarët nga rruga e pjesëmarrjes dhe e përkrahjes së luftës për liri. Ai i vuri banorët e Gomsiqes që të betoheshin simbas kanunit poshtërues se nuk do të pranonin në shtëpitë e tyre asnjë partizan, se ndryshe «do t'i mallëkonte». Por ata nuk ja vinin veshin kërcënimeve të tij. Një nga pjesëtarët e njësitit partizan tregon:

«Kur hynim në shtëpi të fshatarëve gomsiqas, të zonjat e shtëpisë na thoshin:

— Kemi ba be mos me ju dhanë bukë as ujë as kurrja.

— Kush e ka ba benë? — i pyesnim ne.

— I zoti i shtëpisë.

— Atëhere na jepni bukë ju të tjerët; ai që ka ba benë të mos na sjellë asgja. — Dhe qeshnim të gjithë».

Fshatarët e Gomsiqes jo vetëm që i donin, i mbronin dhe i ndihmonin partizanët, por edhe vinin në lojë priftin, i cili përpiquej edhe t'i frikësonte, edhe t'i zhvatte. Rapsodi popullor pat qitë atëhere këngën, që këndohej mbrëmjeve, pranë zjarreve në shtëpitë e fshatarëve, atëhere kur grumbulloheshin njerëzit e shtëpisë e nën dritën e pishës bisedonin e këndonin me çifteli. Kjo këngë dëgjohet te fshatarët edhe sot e kësaj dite.

*Pater Pali, burrë me mend,
Afër kripes ka zanë vend,
Si tha meshë e sakramend,
Nisi frati me kuvend:
O të dashtunit katolikë,
Na ka ardhun një rrezik,
Ka shumë ditë që ma kanë thanë
Se ju mbrendë i keni lanë.
Ta besoni, të kshtent e mi,
Për kët punë kam hekun zi
Sa qe nisun një ushtri,
Jo ma pak veç plct tri mijë,
Në Gomsiqe për me hi,
Me ju djeg' me stan me shpi,
Mos me lanë njeri pa gri.
Por unë jam një zemërgjanë,*